

ВІДГУК

офіційного опонента

доктора педагогічних наук, доцента Неживої Людмили Львівни
на дисертацію Нестеренко Світлани Василівни «Формування етнокультурної
компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської
лірики», подану на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук
зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання
(українська література)

Актуальність обраної теми

Сучасна шкільна освіта в Україні культуроцентрична, що передбачає інтелектуальний розвиток особистості, осмислення нею образу світу, здатність до діалогічної взаємодії з культурними взірцями, емоційно-ціннісне ставлення до світу, усвідомлення себе у світі («Концепція національно-патріотичного виховання»; «Концепція Нової української школи»; Закон України «Про освіту»). Література як навчальна дисципліна, крім естетичного впливу, формує й гуманістичні якості учнів. Художні твори сприяють становленню таких моральних якостей як честь, обов'язок, допомагають усвідомити своє місце і призначення в суспільстві, пробуджують патріотичні почуття. Засобами літератури вчителі-словесники виховують моральні ідеали, національну свідомість особистості, яка б відчула себе частиною нації, стала спроможною виявляти свою причетність до історії, культури свого народу.

Ці завдання літературної освіти спрямовані на формування в учнів етнокультурної компетентності, що в реаліях сьогодення нашої країни набуває все більшої потреби й значення. У розв'язанні цієї педагогічної проблеми в старшій школі непересічну роль відіграє вивчення громадянської лірики, яка завдяки акцентуванню важливих суспільних і національних питань, специфічній символіці й потужній емоційності сприяє глибокому

осмисленню учнями художньо відображеного національного образу світу, що підтверджує актуальність рецензованого дисертаційного дослідження.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків, сформульованих у дисертації

Дисертація С.В. Нестеренко спрямована на розвиток літературної освіти у зв'язку з вимогами нового покоління Z, соціальними та історико-політичними імперативами доби. Окрім того, що дослідниця намагається максимально врахувати цифрові досягнення в реалізації інноваційних методичних прийомів, вона пропонує вивчення сучасної поезії актуальної тематики й доводить ефективність цього нововведення.

Ступінь обґрунтованості й достовірності наукових положень, висновків і результатів дисертаційного дослідження С.В. Нестеренко забезпечено теоретичним обґрунтуванням вихідних положень, вибором ефективних методів дослідження, проведенням педагогічного експерименту в умовах вивчення шкільного курсу.

Зміст і структура дисертації зумовлені логікою розгортання наукового пошуку: від обґрунтування теоретичних засад, визначення сутності ключових понять до моделювання методики формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури в старших класах та перевірки її ефективності в шкільній практиці. Композиційно дисертація складається з анотації, списку авторських публікацій, у яких оприлюднені основні наукові результати дослідження, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел, додатків.

Дослідниця слушно визначила філософське, літературознавче, психолого-педагогічне підґрунтя, чітко окреслила об'єкт, предмет, мету роботи, розробила систему завдань, які потребують розв'язання в межах заявленої теми. Погоджуємося з їх формулюванням і вважаємо доцільними для проведення дослідження. Вірогідними є експериментальна база й апробація результатів наукової роботи. Обов'язкові компоненти вступу засвідчують новаторство авторки у розкритті визначеної науково-методичної

проблеми.

У першому розділі «Теоретичні засади формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури» дисертантка зосереджується на обґрунтуванні терміносистеми дослідження, яка складається з двох аспектів, пов'язаних із сутністю етнокультурної компетентності та осмисленням феномену громадянської лірики. У цьому бачимо складність роботи, з якою успішно справилася Світлана Василівна. Вона слушно акцентує увагу на понятті «етнокультура», що відповідає за збереження й передачу традицій етносу, постає як етнокод і транслює інформацію про духовні й матеріальні цінності. У роботі на основі філософських праць доречно осмислюються поняття національної ідеї та суміжних із ним, що є важливими для розуміння ідейного змісту громадянської лірики. Імпонує в роботі оперування філософськими концептами вітчизняного «кордоцентризму». Заслуговує схвалення й акцентування в дисертації найважливіших складників етнокультурної компетентності: мовного, ментального, культурного.

Важливо, що дисертантка рівнозначно приділяє увагу не тільки тематичному спрямуванню та патріотичному звучанню, а й художнім засобам громадянської лірики, що відповідає принципу вивчення літератури на естетичних засадах. У роботі проаналізовано авторитетні літературознавчі думки щодо аналізу й інтерпретації лірики визначеної тематичної групи. С.В. Нестеренко слушно звертає увагу на тлумачення рис поетики, як-от: мотиви; пафос, емоційний тон; фольклорні, звукові, образи-символи; архетипна образна система; національна орнаментика, колористика; тропіка тощо. Крім того, вивчення літературознавчих джерел дає підстави авторці для визначення своєрідних маркерів сприймання громадянської лірики, зокрема: виразна громадянська позиція ліричного героя, автора; актуальність проблем, окреслених у поетичному тексті; наявність резюмування, висновків, елементів повчальності, закликів, натяків на те, як варто чинити, аби залишатися справжнім громадянином своєї батьківщини.

Структуруючи тематику громадянської лірики, дисертантка виважено окреслила такі групи: описова (національний колорит); ціннісна (національний характер); героїчна (національні ідеї державотворення); соціальна (національний устрій); історична (національна історія).

Окреме місце в дослідженні відведено розгляду психолого-педагогічних засад національно-патріотичного виховання молоді та обґрунтуванню аксіологічної значущості етнічних міфологем як образів, закарбованих у свідомості старшокласників під час опанування художніх текстів. Вибудовуючи авторську модель формування етнокультурної компетентності, С.В. Нестеренко слушно спирається на досвід, напрацьований у вітчизняній методиці викладання літератури.

У другому розділі «Експериментальна методика розвитку етнокультурної компетентності на уроках української літератури в старших класах» уважно проаналізовано програмно-методичне забезпечення, сучасну шкільну практику відповідно до поставленої проблеми, визначено шляхи вдосконалення аналізу громадянської лірики у спрямованості на особистісний розвиток школярів. Продуманим і обґрунтованим, на нашу думку, є констатувальний етап експерименту, в результаті проведення якого розроблено критерії оцінювання й визначено чотири рівні сформованості етнокультурної компетентності.

Вагомим здобутком дисертантки вважаємо напрацювання методичної моделі формування етнокультурної компетентності на уроках української літератури в учнів старших класів під час вивчення громадянської лірики. В обґрунтуванні моделі були враховані компетентнісний, інтерсуб'єктний, лінгвокультурний, художньо-мистецький, ейдетичний підходи, а також принципи: діалогічної взаємодії, ціннісно-смісловий, етнокультурний, синергетики.

Заслуговує схвалення розуміння дисертанткою специфіки аналізу тексту громадянської лірики «як дослідження поетичного світу твору в сукупності змістового (мотивного) й формально значущого складників, що

ґрунтується на знаннях теорії та історії літератури, верифікації, художньої стилістики і поетичної мови, культури та історії народу». Вважаємо обґрунтованими, вивіреними й повними формулювання складників етнокультурної компетентності. З них слід акцентувати: *знання* текстів української громадянської поезії, усвідомлення специфіки її тематичних груп, особливостей ліричного тексту (мотив, ліричний герой, мова твору, пафос), державної мови, етнокультурних маркерів (українських символів, назв, звичаїв, традицій, образів народної міфології, сталих висловів, метафор тощо); *уміння* аналізувати ліричні твори у єдності змісту та форми, вступати у емоційно-ціннісний діалог із автором та ліричним героєм, із зображуваною епохою, проводити асоціативні паралелі із сучасним життям українського соціуму, знаходити в художніх текстах етнокультурні маркери й аналізувати їх значення для розкриття авторського задуму; *аксіологічний аспект*: повага до історії та культури українського народу, його речників, бажання популяризувати українське мистецтво, емоційно-ціннісне ставлення до зображуваного в художніх творах, потреба в поглибленні знань з історії, усвідомлення власної належності до нації, етносу, повага до інонаціональних культур.

Особливого значення в напрацюванні методичної моделі доречно надається лінгвостилістичному аналізу, «який допомагає виявити унікальну читацьку рецепцію з акцентуванням уваги на таких складниках: жанрово-стилістичному, експресивному (на фонетичних, лексичних, морфологічних, синтаксичних засобах виразності), естетичному (на художньо-образній конкретизації емоційного стану ліричного героя, емотивному (на виявленні емоцій та почуттів), комунікативному (на висловленні в художній формі авторських думок, почуттів)» (стор. 132). Такий підхід дозволяє повною мірою реалізувати головний принцип аналізу художнього твору – принцип єдності змісту і форми.

Цінним для практичного застосування вважаємо напрацювання С.В. Нестеренко системи інноваційних методичних прийомів

(мелодекламація-діалог, декодування етнокультурних маркерів, асоціативні грона, моделювання віртуального діалогу (з ліричним героєм, автором), складання блоку запитань (до ліричного героя, автора), синергія етнокультурної інформації, проектування SmartArt, ейдетичний колаж-стилізація, оформлення динамічних таблиць, пошук матеріалу етнокультурного змісту для ілюстрації висновків власної (групової) аналітико-синтезувальної роботи, підготовка та презентація аудіо- відеоряду для унаочнення провідного мотиву твору), що продумано скеровані на позитивну динаміку у формуванні етнокультурної компетентності, розвиток умінь аналізувати громадянську лірику.

Позитивним вважаємо й те, що основою для реалізації завдань вивчення громадянської лірики стала проектна форма роботи, яка надала можливість дисертантці розширити спектр видів самостійної роботи школярів, забезпечити мотивацію до їхньої самореалізації й водночас поглибити сприйняття художнього тексту на рівні етнокультурних цінностей.

У третьому розділі «Ефективність моделі експериментальної методики» докладно презентовано зміст, перебіг та результати формувального етапу експерименту та контрольного зрізу. Виваженою бачиться програма, складена з низки шкільних проектів, викликають інтерес методичні напрацювання С.В. Нестеренко щодо вивчення громадянської лірики сучасних авторів на уроках позакласного читання. Заслугує схвалення цитування й ретельний аналіз фрагментів учнівських висловлювань і робіт.

Доречними є види діяльності, які є інноваційними в літературній освіті: складання партитури твору з проектуванням її на екран, пошук і витлумачення етнокультурних маркерів, добір асоціацій, рольові презентації (автор, ліричний герой), моделювання віртуального діалогу, укладання буклетів на основі мовної та літературознавчої інформації, створення візуального та аудіального ряду за мотивами лірики, презентація творчого доробку автора поезії (віртуальна екскурсія) тощо.

Результати педагогічного експерименту осмислювались у комплексі сформованих компетенцій: знаннєвих, уміннєвих, ціннісних. Такий підхід дав можливість об'єктивно оцінити рівень сформованості етнокультурної компетентності, кожен компонент якої підкріплений цільовими завданнями, спрямованими на виявлення ступеня підготовки учнів до аналізу громадянської лірики.

Кількісні та якісні показники результатів експериментального навчання та контрольного зрізу засвідчують ефективність запропонованої методики формування етнокультурної компетентності в учнів старших класів, підтверджують, що її впровадження має важливе значення для розвитку читацьких компетенцій та виховання засобами лірики патріотичних почуттів у випускників середніх загальноосвітніх закладів України.

Висновки до кожного з трьох розділів та їх підрозділів є логічними й аргументованими. Загальні висновки вичерпні, чітко структуровані, повною мірою відповідають поставленим у роботі меті й завданням, послідовно підсумовують результати дослідження.

Достовірність та наукова новизна здобутих результатів, повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна продумано структурованої дисертації С.В. Нестеренко полягає в тому, що авторкою *вперше* системно досліджено проблему формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи в процесі вивчення громадянської лірики, виявлено концептуальний зміст етнокультурного підходу до аналізу поезії; теоретично обґрунтовано методичну модель формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи, визначено тематичні підгрупи громадянської лірики та етноавтентичних лексем (етнокультурних маркерів), доведено ефективність застосування специфічних навчальних прийомів; розроблено критерії сформованості етнокультурної компетентності в учнів старших класів на уроках української літератури; експериментально перевірено ефективність запропонованої методики.

Подальшого розвитку набула теорія екзистенціально-діалогічного навчання української літератури (Г. Токмань).

Конкретизовано й доповнено складники, змістове наповнення етнокультурної компетентності (В. Уліщенко, І. Ціко).

Практичне значення результатів дослідження бачимо в упровадженні в шкільну практику навчання української літератури методики формування етнокультурної компетентності, у підвищенні якості опанування школярами громадянської лірики та засвоєння етнокультурних знань і вмінь. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення чинних програм з української літератури, у створенні сучасних шкільних підручників і посібників.

Вірогідність висновків дослідження підтверджується обґрунтованим добром філософських, літературознавчих, мовознавчих, психологічних, методичних джерел; опорою на проаналізовані результати роботи вчителів-словесників з різних регіонів України, на дані, що були отримані під час експериментального навчання та контрольних зрізів; апробацією здобутих наукових результатів.

Основні положення дослідження відображені в 11 публікаціях: п'яти статтях у фахових виданнях, одній статті в іноземному журналі з відповідними індексами цитування, трьох статтях в науково-методичних журналах, двох статтях у збірниках матеріалів конференцій. Публікації С.В. Нестеренко за темою дисертації відзначаються науковістю, методичною новизною, системністю.

Автореферат достатньо повно відображає зміст і структуру дисертації, її теоретичні положення та результати експериментального навчання. Наукові положення, висновки, відображені в авторефераті, повною мірою розкриті й обґрунтовані в рукописі дисертації.

Дисертація та автореферат С.В. Нестеренко оформлені за останніми вимогами, що передбачені для робіт подібного типу.

Зауваження щодо змісту дисертації

Оцінюючи в цілому дисертаційне дослідження позитивно, висловимо деякі зауваження:

1. Потребує пояснення, з якою метою, аналізуючи програму з української літератури за редакцією М. Жулинського, дисертантка серед творів, що презентують громадянську лірику, називає поезію М. Вінграновського «Сеньорито акаціє, добрий вечір...» (стор. 108).

2. На нашу думку, доцільно уточнити застосований дисертанткою термін «міні-проект», який має специфіку шкільного проекту з дотриманням методики його реалізації: формулювання тем та визначення тематичних питань, робота в групах, творчий результат тощо.

Також слід уточнити особливості застосування в шкільній практиці названих в дисертації на стор. 133 методичних прийомів: «поради віртуального друга», «перехресна та вірусна відеореклама».

3. У тексті дисертації наявна розбіжність: серед маркерів сприймання громадянської лірики названо «декодування підтексту (за наявності)» (стор. 68), а обґрунтування її розуміння сформульовано таким чином: «Громадянську лірику ми розуміємо як умовну тематичну групу ліричних творів, що містять виразні громадянські, національно-патріотичні, етнокультурні, соціальні мотиви, не мають прихованого змісту і не потребують декодування» (стор. 68).

Подані зауваження та пропозиції не ставлять під сумнів вірогідність принципових засад дисертації і не впливають на загальну позитивну оцінку виконаного дослідження.

Загальний висновок

Дисертантка досягнула визначену мету й успішно реалізувала поставлені завдання, запропонувавши перспективну методичну модель формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі

вивчення громадянської лірики. Наукові напрацювання дисертантки сприяють підвищенню якості викладання української літератури.

Дисертаційна робота Нестеренко Світлани Василівни «Формування етнокультурної компетентності учнів старшої школи у процесі вивчення громадянської лірики» є самостійним завершеним дослідженням, яке відповідає вимогам, що означені в «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 року № 567 (зі змінами).

Рецензовану дисертаційну роботу виконано на належному науково-методичному рівні, а його авторка Нестеренко Світлана Василівна заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата педагогічних наук зі спеціальності 13.00.02 – теорія та методика навчання (українська література).

Офіційний опонент – доктор педагогічних наук,

доцент кафедри української літератури

Полтавського національного педагогічного

університету імені В.Г. Короленка

Л.Л. Нежива

Підпис	
Засвідчую	
Пров.фахівець	
відділу кадрів	
	О.М.Паляниця